

**Szociológia Doktori
Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Nagy Terézia

Kötődések és kudarcok

A kapcsolatok és kapcsolati kudarcok szerepe az integrációban
Egy menekültek körében végzett terepmunka eredményei

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

dr. Letenyei László

egyetemi docens

Budapest, 2009

Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Nagy Terézia

Kötődések és kudarcok

A kapcsolatok és kapcsolati kudarcok szerepe az integrációban

Egy menekültek körében végzett terepmunka eredményei

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

dr. Letenyei László

egyetemi docens

© Nagy Terézia

Tartalomjegyzék

I.	KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS A TÉMA INDOKLÁSA.....	4
I.1.	ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS	6
II.	A FELHASZNÁLT MÓDSZEREK.....	14
II.1.	A VIZSGÁLT TERÜLET	14
II.2.	A MÓDSZEREK	14
II.2.1.	<i>A terepmunka.....</i>	<i>14</i>
II.2.2.	<i>A rugalmas kérdőív technika</i>	<i>16</i>
II.2.3.	<i>Kapcsolatháló elemzés</i>	<i>16</i>
III.	AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI.....	18
III.1.	A NEOINTEGRÁCIÓ SAJÁTSÁGAI.....	18
III.2.	A HIPOTÉZISEKRŐL	20
III.2.1.	<i>A kapcsolatok hiánya negatívan befolyásolja az integrációt.....</i>	<i>20</i>
III.2.2.	<i>A kapcsolatok hiányainak típusai más-más helyen gyengítik az integrációt.</i>	<i>21</i>
III.2.3.	<i>A különböző kapcsolatok hiányának típusait a szocializációs sémák eltérése és pszichés beállítódások befolyásolják.</i>	<i>22</i>
III.2.4.	<i>A kapcsolatokban megélt kudarcok a neointegrációt negatívan befolyásolják.</i>	<i>23</i>
III.2.5.	<i>A neointegráció ego-háló morfológiája nem hasonlít az első kapcsolatháló morfológiájához.</i>	<i>24</i>
III.2.6.	<i>A felnőttkorban (újra)kialakított kapcsolatokat a gyermekkori szocializáció is befolyásolja. .</i>	<i>27</i>
IV.	FŐBB HIVATKOZÁSOK	30
V.	A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE	37

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása

Az elmúlt évek során kutattam hajléktalanok, valamint drogfogyasztók közösségeiben, party kultúrában és muszlim megtérők körében. Ha megkérdezték tőlem, hogy miért ezen közösségek és kultúrák érdekelnek, mindig azt feleltem, hogy van bennük valami közös. Azt azonban nehezen tudtam meghatározni, hogy mi volna az a közös dolog. A megközelítéseim úgy tűnt, hogy hasonlóak – azért is, mert ugyanazon elméleti és metodológiai megfontolások gyűrtek maguk alá, de tudtam, hogy ezen kívül is van bennük valami közös, ami külső szemmel talán furcsának tűnhet. A választ a vissza-visszatérő életútelelemek hozták meg: a szerencsétlen, vagy a tudatos elszakadás története a családtól, a baráti közegetől, majd pedig a választott közeghez való kapcsolódás, amelyet mi integrációnak neveznénk. Amikor a választásom a menekülttábor felé vezetett, s ott elkezdtem a kutatásomat, ugyanezen élettörténet-elemekkel szembesültem. A kapcsolati kudarcokkal, a kiszakadással, majd pedig egy új, de már máshová mutató integráció jelzéseivel és történeteivel.

Ezen kutatásokban a kapcsolati tőke és a kapcsolatok kiemelten fontosak voltak számomra, de rá kellett jönnöm, hogy ezek ellentétei is legalább annyira meghatározóak és az elemzés szempontjából is éppúgy fontosak, mint a kapcsolatok. Így a kapcsolati hiányok és kudarcok kerültek a figyelmem középpontjába. A kapcsolatok hiánya meghatározó eleme a kiszakadásnak, a dezintegrációs folyamatoknak. Ezek vizsgálatával az integráció diszfunkcióihoz, a kapcsolati kudarcokhoz, a kudarcok különböző értelmezéseihez jutottam el. Azt is meg kellett látnom, hogy a kudarc (és a siker) érzete, a kapcsolatok értelmezése mind-mind kultúraspecifikusak, így az értelmezéshez szükségessé vált egy kultúratudományi megközelítésmód is.

A kutatásom előrehaladtával, ahogy az egyes életútállomások kirajzolódtak, plasztikusan kirajzolódtak az új integráció előállomásai, amelyek jelentős mértékben tértek el a korábbi integráció attribútumaitól. Így a neointegráció értelmezésével és leírásával folytattam munkám, amikor szembetűnt, hogy ez is különböző lehet – de ekkor már nemcsak a kultúraspecifikus különbségek voltak meghatározóak, hanem a kapcsolati hiányok és kudarcok különböző típusai és ezek elfogadása és elutasítása is.

Disszertációmban tehát arra a kérdésre keresem a választ, hogy a társas kapcsolatok hiányai és kudarcai (illetve ennek típusai külön-külön) hogyan gyengítik és törik meg az integrációt,

majd pedig egy esetleges új integráció (neointegráció) kiépülésekor milyen hatást fejtenek ki. Bemutatom továbbá, hogy a kapcsolati tőke értelmezések szempontjából milyen új értelmezéseket tehetünk akkor, amikor e tőke hiányát, szűkösségét tapasztaljuk.

Értekezésemben az integráció, a kapcsolati tőke, a kapcsolatháló-elemzés elméleti megközelítéseit alkalmazom, mintegy a vizsgált téma „pozitív” megközelítéseként, amely segít a teoretikus munkák közötti hiátus feltérképezésében, hiszen reflektálatlanul hagyták a fentebb jelzett ún. „negatív” megközelítéseket: amikor a kapcsolat hiányáról, a kapcsolati tőke szűkösségéről vagy az integráció diszfunkcióiról, s a bekövetkező neointegrációról beszélhetünk. E hiátus feltöltésére vállalkozom, miután tereptapasztalataim alapján úgy vélem, hogy ez elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a probléma teljes vertikumát bemutathassuk.

Disszertációm a kapcsolati tőke és integráció teoretikus és empirikus munkáihoz egyaránt kapcsolódik, amennyiben az elméleti kiindulásom összefoglalja az imént pozitívként aposztrofált megközelítéseket, s a diaszpóra-kutatásokhoz is természetesen kapcsolódik. Ugyanakkor új megközelítés ezek kapcsolatháló elemzéssel való megközelítése, csakúgy, mint az, hogy a kapcsolati hiányokat, azok hatásait vizsgálom a kapcsolathálóra (s ezen keresztül a neointegrációra).

Megállapítottam, hogy ezen negatív megközelítések – a hiány, hiányérzet, kudarc és kudarcérzet – legalább annyira fontos az integráció megértésében, a kapcsolatháló értelmezésében, mint a megvalósult kötődések. Azt is megállapítottam, hogy nem csupán a hiány, hanem annak elfogadása vagy elutasítása is lényeges hatással van az új kapcsolatok kiépítésére. Vizsgált területemen az individuumok egyik legfőbb sajátága, hogy kiszakadtak – szándékosan vagy a külső hatások okán – a megszokott környezetükből, de a kutatás időszakában épp építették (vagy szándékolatlanul, de épült) a kapcsolathálójuk, s az interjúk során plasztikusan kirajzolódott számomra, hogy a múltbeli kapcsolatok és hiányok milyen módon hatnak a neointegrációra.

A disszertációm kérdésselvetése relevanciáját tekintve arra a társadalompolitikákban felmerülő kérdésekre keresi a választ, hogy a migránsok (elsősorban a szubszaharai és más, de muszlim vallású migránsok) miért és miért nem integrálódnak, asszimilálódnak a befogadó társas közeghez. A kérdést, ahogy azt jeleztem, egy pozitív és egy negatív megközelítésben taglalom, a kapcsolatok és a kapcsolatok hiánya szempontjából.

1.1. Elméleti áttekintés

Disszertációmban a társadalmi és csoportintegráció, a dezintegráció teoretikus megközelítései jelentik az elméleti kiindulópontot. Weber (1987) a társadalmi cselekvés és társadalmi kapcsolatok fogalmaival egészíti ki az integráció fogalmát, az ő cselekvéstipológiája megalapozta az egyéni motivációk kutatásait, amely segítségével a kollektív és individuális (majd más szemszögből: deviáns) cselekvések tipizálása és értelmezése, a cselekvés interakcionista megközelítése történhetett meg. Habermas (1994) a szociális és rendszerintegráció fogalmának ötvözésével és szétválasztásával (életvilág és rendszer) teremti meg az integráció fogalmának egy lehetséges értelmezési keretét, melyben a társadalmi integráció (a dezintegrációtól való védelem) a politikai szcéna funkcióiba kerül, amelyen keresztül a társadalmi önazonosság valósulhat meg.

A csoportintegráció kérdése a lehetséges megközelítések mikroszempontrú felvetéseire reflektál, s magába foglalja az individuum egzisztenciális kérdéseire adott kollektív válaszok, a választási lehetőségek racionális és irracionális elfogadását, a csoporthoz való tartozás kontextuális értelmezését.

Az egyén (ego) kapcsolatai révén több irányba is fordul, s így interakciós háló jön létre, melyben az egyes egyén függő és függést kialakító viszonyban áll a vele kapcsolatban állókkal. A kapcsolatok révén integrálódik az egyén egy csoporthoz, a társadalomhoz, s intézményesített rítusok révén időről-időre megerősíti ezt. A kapcsolatokat Bourdieu aktuális és potenciális erőforrásoknak tekinti. A kapcsolatok segítségével státus-előrelépés és státusmegőrzés valósulhat meg (Bourdieu, 1978), s olyan tőkét mozgathat meg az egyén, amelyet nem birtokol, cserébe kötelezettségeket ró önmagára (Bourdieu, 1998).

A kapcsolatokat lehet szimmetrikusságuk szerint értelmezni, emellett a legismertebb terminusok az erős és gyenge kötések fogalma. Az erős kötéseknek tekintett kapcsolatok a kapcsolati erőforrás-áramlás során megszerzett és birtokolt státus megőrzésében, míg a gyenge kötések a státusok megszerzésében játszanak szerepet (Angelusz – Tardos, 1991.; Granovetter, 1991.; Nan Lin, 1991). A gyenge kötések szerepe a témám attribútumai miatt felértékelődött. A gyenge kötések hordozzák a diaszpórához való kapcsolódás, a migrációhoz szükséges információk többségét. Ezek sokkal nagyobb valószínűséggel lesznek hidak, mint az erős kötések (Granovetter, 1988. 45), nemcsak a homofil kapcsolatokban, a diaszpórák között, hanem a befogadó társadalom tagjai felé is.

A migránsok, menekültek kapcsolati hálójá szegregál is, határokat húz a bennszülöttek és a kívülállók között, a hálóban való tagság (de méginkább ennek erős intenzitása)

megakadályozza az asszimilációt a befogadó társadalomban, de munkát, lakóhelyet, társaságot, jólétet jelenthet (vö. Tilly 2007).

Ezért a kapcsolatok létének vagy nem létének megállapításán túl olyan szempontokat lehet és kell figyelembe venni, amely a kapcsolat kvalitatív értelmezését is igénybe veszi. Tehát a van/nincs bináris oppozícióján túl a kapcsolat intenzitására, kölcsönösségére, intimitására, elismertségére vonatkozó megállapítások is fontosnak tekintendők a kapcsolatok vizsgálatakor.

A kapcsolati hiányok és kudarcok megközelítésekor a normális kapcsolatháló modelljét vettem alapul, mely modellben a kapcsolatok három típusát különítettem el: a családi, a baráti és az iskolai/munkahelyi kapcsolatokat. A kapcsolatok, ha ezen három típusú kapcsolatokról részlegesen vagy teljesen hiányoznak, kapcsolati hiányokról beszélhetünk. A kapcsolati hiányokat a következőképpen specifikáltam:

<i>Kapcsolat</i>	Gyenge kötés	Erős kötés
Megszűnt	Megszűnt gyenge kötés	Megszűnt erős kötés
Létre nem jött	Létre nem jött gyenge kötés	Létre nem jött erős kötés

Megszűnt gyenge kötésnek tekintendő minden olyan kapcsolat, amely valaha fennállt az ego és barátai vagy ismerősei között, de az idő előrehaladtával (szempontunkból: a múltban) megszűnt. Megszűnt erős kötésnek tekintjük, e fentiek alapján, azokat a családi kapcsolatokat, amelyek ugyan léteztek, de megszűntek (a kapcsolat felbomlott pl. konfliktus, haláleset, válás okán). Ezek azok a kapcsolatok, amelyek az egyén számára a szocializációs közeget, a normatív kontrollt jelentették az életének egy szakaszában, elvesztésük pedig hiányérzettel párosulhat.

A létre nem jött kötések értelmezése és empirikus vizsgálata az előzőeknél egy kissé nehezebb, hiszen hipotetikus felvetések alapján olyan kapcsolatokat vizsgálunk, amelyek a „normális” kapcsolathálóban jelen vannak, de az ego nem birtokolta őket. A létre nem jött gyenge kötések a baráti és kortárs csoport (esetlegesen vallási közösség, ismerősi hálózat) irányába mutató kapcsolatok hiányát jelenti, amely az által, hogy (valós) vonatkoztatási csoportot jelenthetne az egyén számára, növelhetné az integráció esélyét az adott közösséghez. A létre nem jött erős kötések (apa és/vagy anya hiány, testvér, nagyszülők hiánya) a gyermekkori szocializációban, a világkép kialakulásában – és szempontunkból – az első integráció kialakításában jelennek meg hiányzó attribútumként.

A kapcsolati hiányok, ha a sikertelenség, kudarc, csalódottság szubjektív érzetével párosulnak, az új kapcsolatok kialakításában is korlátozó erőkké válhatnak. A sikertelenség, kudarc érzete nemcsak, hogy szubjektív, de kultúra- és szocializációfüggő is.

A kapcsolati hiány megélése, úgyismint elfogadás vagy kudarc érzete, befolyással van az új kapcsolatok kialakítására, hiszen a kudarc érzetével a kapcsolatépítési készség csökken, s ezen keresztül az integrációra, illetve a neointegráció megvalósulására is hatással van.

Szemponctomból hangsúlyosabbá kívánom tenni – mégpedig a kapcsolati és kulturális elméleteket alapul véve – a kapcsolatok, a kapcsolati tőke szerepét, ezek hiányát az integráció, és a neointegráció állapotában és változásaiban. A kapcsolati tőke (és általában a kapcsolatok) hiánya csökkenti az integráció esélyét, szegregálódáshoz, marginalizálódáshoz vezethet. A neointegrációban azonban természetesen újabb kapcsolatok jelennek meg, s ezek megteremtik az integráció nagyobb esélyét (vö. Durkheim, 1982, Bourdieu, 1998 és Granovetter, 1991). A neointegráció kiépülése függ azonban a korábbi integrációban megélt tapasztalatoktól – s itt elsősorban a kapcsolati szempontokat hangsúlyoznám ismét –, valamint a kapcsolati kudarcoktól. A siker és kudarc értelmezésénél, vizsgálatom tárgya esetében, a státusz-megszerzés sikeressége, a nyelvhasználat sikeressége, a fizikai rehabilitáció sikeressége, a trauma feldolgozásának sikere nemcsak az individuum sikerességét jelzi, hanem interdependens a kapcsolat sikerével (kudarcával), így ezeket is szükséges értelmezni.

Megközelítésemben a migráció-elméletek, s azon belül a *diaszpóra-elméletek* különösen fontosak, hiszen a menekültek neointegrációja ide mutat elsősorban. Tilly (2001a) vonatkozó hálózatos elmélete már előrevetíti a kapcsolatháló-elméleti megközelítést, a szolidaritást, de mélyebb értelmezési kísérlet, a kapcsolatok és kapcsolati hiányok szerepe nem jelenik meg a diaszpóra-kutatásokban.

Ahogy azt fentebb jeleztem, szükséges, hogy a kulturális megközelítésnek helyet kínáljunk fel, ezért szükségesnek láttam, hogy a kultúra, szubkultúra versus deviancia vitában állást foglaljak. Magam a kultúrák – vagy a Más (Other) – egymásmellettié mellett érvelek, de a speciális terület okán a diaszpóra és kultúraértelmezéseket együttesen kívánom az elméletem kulturális vonatkozásaiban megjeleníteni. Ennek érvényesítéséhez a reflexív antropológiai megközelítéseket, a posztkoloniális Más fogalmát, az intertextualitás értelmezését, az antropológia hermeneutikai fordulata után bekövetkezett szemléleteket, a fordítás és kontextuális értelmezés praxisát, a diszkurzív megközelítés értelmét valamint a pluralizmus, hibriditás, transznacionalizmus és természetesen a diaszpóra fogalmait jártam körül. Mivel az

etnográfia (mint adatgyűjtési módszer), a narratíva elemzés (mint elemző módszer) mellett érvelek, a szubjektivitást (a kutatás tárgyában, módszerében és a kutató személyében felmerülő szubjektivitást) is értelmezni kellett. A kutatói előkép dekonstrukciója, a fenomenológiai redukció, valamint az állandó (ön)reflexivitás az, amely a tudományosság kritériumainak való megfelelést lehetővé teszi, annak ellenére, hogy mindeme szubjektivitás megjelenik a kvalitatív kutatásokban. Ez pedig a szubjektív megközelítések mértékletesen hangsúlyozott előnye is egyszerre, s ez az, amely egyben nagyobb érvényességű adatok, fogalmak hozzáférést jelentik. A sikert az jelenti, ha a fogalmaink érvényesek és interszubjektívek, s a lehető legkoherensebb képet kapjuk. A narratíva, a szövegértés szempontjából sikeres interpretáció (Wilhelm, 2003. 67) a jelentések feltárását jelenti.

Azt mondhatom, hogy az értelmező elemzés, a jelentésteli struktúra feltárása, a terminusok érvényességének növelésének intenciója – amennyiben kvalitatív kutatási módszerekkel társul – nem nélkülözheti a szubjektivitás reflexióit, hiszen az élmény-közeli megközelítés, a kutató szubjektuma és empirikus tapasztalatai (előképek és kutatási tapasztalatok formájában) mind olyan tényezők, amelyek a szubjektivitás mértékét növelik.

A jelzett elméleti és gyakorlati megközelítések után visszatérhetünk a diaszpóra-értelmezéshez.

A diaszpórák a társadalom szövetében elhelyezkedő, de az önazonosság-tudatukat más forrásból merítő, legitimitását mitizált történelmi eseményből (és helyszínből, kultúrából) megalapozó társadalmi csoportok, amelyek a beilleszkedés és szegregálódás határmezsgyéjén állnak (vö. Safran, 1991. 83-84 és Clifford, 2001.).

A kapcsolati aspektust is figyelembe véve Safran definíciójára kell utalnom, ahol két kifelé mutató kapcsolati szempont is megjelenik: egyrészt az Otthonnal tartott folyamatos kapcsolat, amely egyúttal meghatározza a diaszpórában élők csoporttudatát és szolidaritását, valamint egy másik szempont a befogadó országra vonatkozik, pontosabban arra, hogy ott nem fogadják el tökéletesen, vagy dezintegrált. További – immáron nem kapcsolati – szempontok Safrannál, hogy a diaszpórák az eredeti centrumtól (Otthontól) eltérő további két helyen is fellelhető az etnikai közösség, a diaszpórabeliek pedig ápolják a szülőföld emlékét, mítoszát, a visszatérés reményét, s elkötelezettek a szülőföld iránt (Safran, 1991).

Az egyén neointegrációja elsősorban in-group módon (a saját kulturális közegében, a diaszpórában) történik, s csak másodsorban és ekkor már csak feltételesen, de kifelé zajlik. Ez a diaszpóra már meglévő hálóján, gazdasági és szellemi erősségén, megosztottságán (fragmentáltságán) és nem utolsó sorban a diaszpóra egészének a befogadó országgal való

kétoldalú kapcsolatán múlik. Úgy vélem, a diaszpórák szuverenitásaik határait a személyes hálózatok végei szabják meg. A diaszpóra így lehet, hogy sok más közösséggel, diaszpórával szoros kapcsolatban áll, más esetben viszont olyan gyenge lábakon áll, hogy az egyének integrációja sem valósulhat meg általa.

A diaszpóra „a máshová való kötődés érzését nyújthatja, egy másféle időérzéklet és elképzelést, egy másirányú modernitást” (Clifford, 2000), s ezzel mintegy állandóan túlnéz a befogadó ország realitásain, ahol megpróbálja rekonstruálni az Otthon esszenciáit, remélve, hogy a hazatérés számára vagy a következő generáció számára realitás lehet.

A diaszpórák a befogadó társadalom bensejében jelennek meg, úgy, hogy folyamatosan – még ha nem is kihívóan – az idegenség, az egzotikum jelenik meg általuk. Így a diaszpórák a vendégszeretet kihívását (Derrida, 2004), a kívülállást, a kirekesztettséget, mint értelmező szálakat vonják teoretikus megközelítésembe, de ugyanakkor mindezen szempontokat a kapcsolat és kapcsolati kudarcok szemszögéből vizsgáltam.

A migráns hálózatok az első tényező a kumulált okságot feltételezők körében (Massey és tsai, 2001. 28-29 és 38), ami kiegészül a háztartásjövedelem, a (föld)birtoklás, a kultúra tényezőivel. Véleményem szerint e tényezők sorát ki kell egészíteni olyan szubjektív értékelésekkel, amelyek a társadalmi státusszal való elégedettséget méri, avagy az inter- és intragenerációs mobilitásból vezeti le, de ezen túlmenően a földbirtoklás összetevőt nemcsak a megélhetés dimenziójára korlátozom, hanem bővítem a hatalom birtoklásának dimenziójára, csakúgy ahogy az oksági értelmezésbe szükségesnek látszik, hogy bevonjuk az esetleges háború, inség, üldözés, stb. meglétének kérdését.

A diaszpórák nem azonosak a *menekült közösségekkel*, hiszen más módon érkezett, azonos nemzeti-etnikai közösségből származó egyéneket is magába foglal. A menekültek a diaszpórán belül alkotnak csoportot, de a diaszpóra-értelmező teoretikus megközelítések iránymutatással lehetnek a menekültlét megértéséhez. Néhány attribútum azonban speciálisan a menekültekre, a menekült közösségre jellemző.

A diaszpórán belül a menekültek nemcsak érkezési módjuk, hanem társadalmi-gazdasági státuszuk szerint is különböznek. Emellett a hasonló tapasztalatok miatt egymás között sokszor méginkább szorosabb kapcsolatokat ápolnak, mint akár csak a saját diaszpórábeliekkel. Ennek két okát különítettem el: egyrészt a jobb helyzetűek részben vagy teljesen elzárkóznak a kapcsolattartástól a rosszabb helyzetűek felé, másrészt a menekültek közös tapasztalatai is határvonalakat húznak. Sokszor ezt kiegészíti, hogy azok, akik legális

utazásra módot találhattak, más etnikai/vallási/társadalmi csoportból érkeznek, mint azok, akik ugyanazon országból, de menekültként érkeznek.

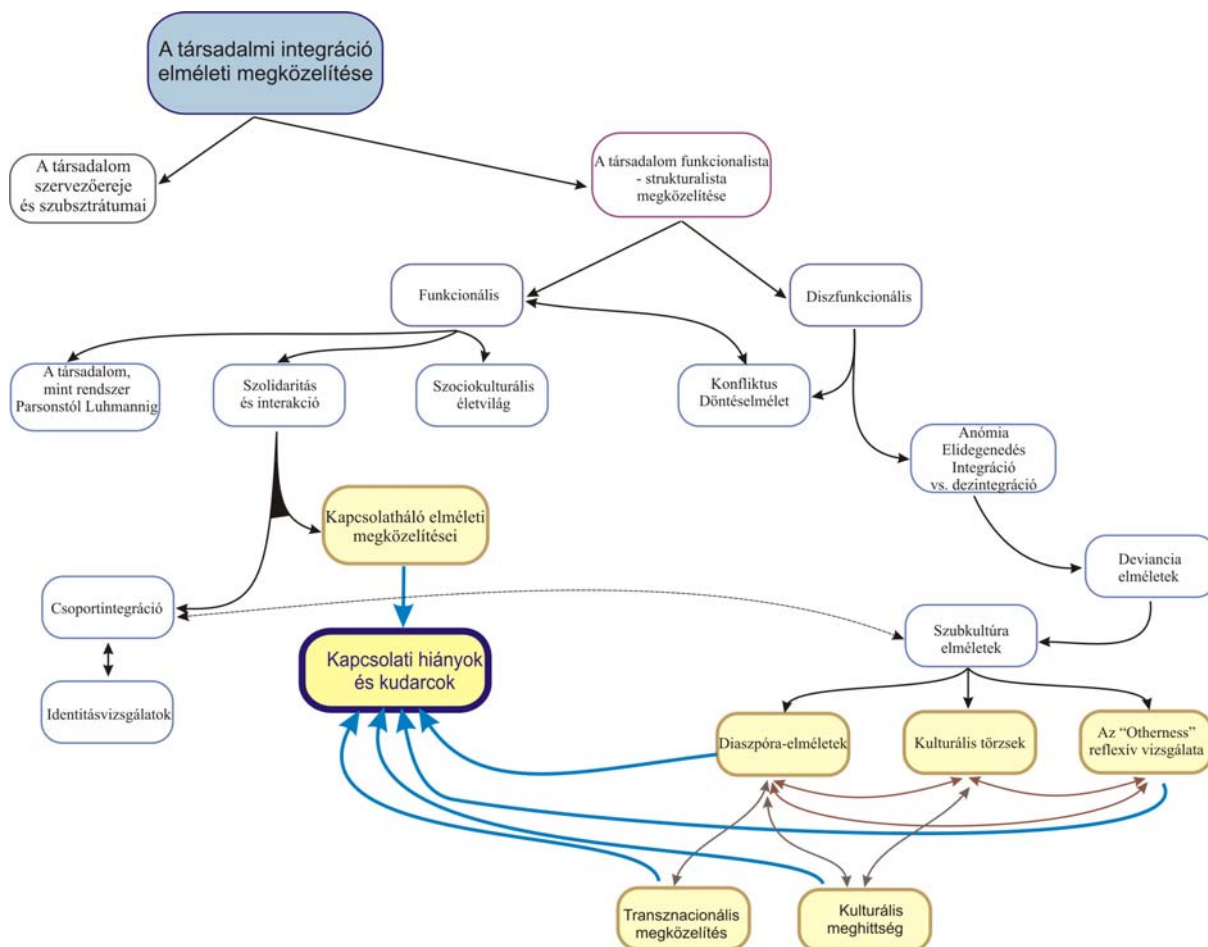
A diaszpóra és a diaszpórán belüli menekült közösség minden különbség ellenére kapcsolatokat ápol, az ünnepek, nemzeti ünnepek idején intenzívebben, de sokszor patrónus-kliensi kapcsolatba, ritkábban askriptív kapcsolatba kerülnek egymással, elsősorban munka- vagy vállalkozásbeli kapcsolatok révén. A kapcsolatok temporalitását tekintve a hétköznapi és ünnepek különbségtétele mellé be kell emelnünk azt is, hogy a kapcsolatok funkcionalitása folytán gyakran időlegesek (Sinha-Kerkhoff [2006] megközelítésében gyakran rövidek), de az azonos etnikai csoportok, vagy a kifelé mutató kapcsolatok közül a hasonlók között – a vallási, nemzeti, nagyrégióbeli hasonlóságot értve itt – olyan módon ápolják a kapcsolatokat, hogy azok aktualizálhatók, szükség szerint feléleszthetőek legyenek.

A vizsgált területemre, a diaszpórákra, a menekültek világára fókuszálva azt mondhatom, hogy figyelembe kell venni a transznacionalizmus szempontjait, s az identifikációt segítő kulturális meghittség fogalmát.

Tézisem szempontjából az integráció, a kapcsolati megközelítések hangsúlyosak, e szempontból a kulturális meghittség, a transznacionalitás elméleti megközelítéséből két attribútumot kell hangsúlyoznom: a meghittség, a saját kultúra iránti elfogultság és annak a védelme az in-group kapcsolatokat növelik, de ugyanakkor állandó reflexív viszonyban állnak a szomszédos kultúrák.

Az elméletek összefonódásait és elágazásait egy ábrán kívánom szemléltetni (ld. 1. ábra), mely ábrán alapvetően az egyes elméletek egymásrahatását, s egymáshoz való közel állást kívántam jelezni.

1. ábra. Az elméleti megközelítések kapcsolatai

A fenti teoretikus megközelítések közül az rajzolódik ki, hogy noha a kapcsolatok (úgyis mint kapcsolati tőke), az integráció, a kultúrák, identitás sokrétűen vizsgált terület, mégis egy üres tartomány rajzolódik ki a szemem előtt.

Az integráció vizsgálata nem foglalkoztak azzal, amikor az integráció nem jól, diszfunkcionálisan működik, kudarcot vall – ez a devianciával, szubkultúrával foglalkozó kutatókra hárult. Figyelmen kívül maradt az a folyamat, amely az egyén integrációjától az integráció kudarcáig és azon túl egy deviáns vagy eltérő, más befogadására kerül sor, habár eme más integrációk is lehetnek éppolyan teljesek, megfelelők – ha nem is a többségi társadalomra irányulnak.

A kapcsolatháló elemzők – természetesen – a kapcsolatokban, a kapcsolati és társadalmi tőkében, a kapcsolatok integráló erejében látják a magyarázatot sokmindenre. Arról azonban lényegében csekély szó esik, hogy mi történik, ha nincs vagy sikertelen a kapcsolat, s mit jelent a kapcsolati kudarc az integráció, a kapcsolati tőke szempontjából. Magam a kapcsolati hiányok és kudarcok szempontjának is ugyanakkora hangsúlyt kívánok adni, mint ami a

kapcsolatokat ezidáig megillette, s így kívánom vizsgálni az integrációt, az Otthontól való elszakadást, s a neointegráció kialakulását. A kultúrakutatói praxisnak megfelelően mindezeket az adott kultúrák sajátosságainak figyelembevételével kívánom megtenni.

Tehát a folyamatra helyezem a hangsúlyt, amely a kapcsolati hiány és integráció kudarcától a neointegráció kiépüléséig tart, s ezt részben retrospektíve, részben pedig a terepmunka során „követéssel” vizsgálom. Azt a folyamatot mutatom be, amely az egyén (első) integrációjától az integráció kudarcáig, illetve azon túl egy neointegrációig vezet, s interpretálni kívánom, hogy e folyamatban a kapcsolati hiányok és kudarcok milyen szerepet játszanak. A kapcsolathálót a maga dinamikusságában kívántam vizsgálni, s megpróbáltam feltérképezni a morfológiáját az ego-hálóknak az integrációtól a neointegrációhoz vezető út különböző pontjain, azzal a céllal, hogy a társadalmi integráció és a kulturális közösséghez való integráció között feszülő ellenérdekű értelmezéseket reinterpretáljam illetve hogy megvizsgáljam a kapcsolati hiányok és kudarcok szerepét az első- és a neointegrációban¹.

¹ Nem kizárólagosan második, hiszen lehet a vizsgált már egy többedik integrációs kísérlet is, s így néha az első és a vizsgált közötti állomások vizsgálatára is sort kell keríteni.

II. A felhasznált módszerek

II.1. A vizsgált terület

A disszertációban bemutatandó kutatást megelőzően 2003-tól kezdődően magyarországi muszlim közösségekben kutattam, majd 2005-től a békéscsabai menekülttáborban végeztem kutatómunkát, amelyet a kiköltöző menekültek követésével a diaszpórákban való terepmunkával folytattam.

A táborban a Balkánról, a volt szovjet tagköztársaságok területéről, Dél-Ázsiából, a Közel-Keletről, a maghrebi térségből és a szubszaharai afrikai országokból érkeznek menedékkérők. A munkám megkezdése után hamar kiderült, hogy mind nyelvi, mind kulturális szempontból az utóbbi négy területről érkezettek állnak közelebb hozzám. Így az interjúalanyaim a következő országokból kerültek ki (betűrendben): Afganisztán, Algéria, Banglades, Elefántcsontpart, Etiópia, Guinea, Irak, Irán, Kamerun, Kongó, Libéria, Mali, Nigéria, Pakisztán, palesztin területek, Szomália, Szudán, Törökország, Uganda, Üzbegisztán. Körükben, még ha mégoly differenciált is kulturálisan, vallásilag, nyelvileg a közeg, sikerült olyan kommunikációt kialakítani, amely lehetővé tette a kutatást.

II.2. A módszerek

II.2.1. A terepmunka

Terepmunkámat 2005 és 2008 között folytattam, melynek során interjúkat készítettem, beszélgetéseket folytattam, s kapcsolathálózatokat figyeltem meg. Területileg a békéscsabai befogadóállomáson, a vasútállomáson, s Budapesten a diaszpórákban folytattam. A táboron belül a kutatói szerep mellett szükségszerűen önkéntes munkát is végeztem, amely segítségével nyugodtan mozoghattam a tábor területén, s amely lehetővé tette a kapcsolatfelvételt, de amely ugyanakkor segítő szerep is volt. A terepmunka során a megfigyelőként résztvevő szerepet választottam (Babbie, 1996. 308). A szerepem lényegében folyamatosan változott azon belül is, amit magamnak választottam. Vallási kérdésekben vitapartnernek, néha tanácsadónak hívtak (elsősorban muszlimok), a politikai és társadalmi kérdésekben partner voltam, a munkakeresés, a menekültstátusz megszerzésére irányuló kísérletek során segítő önkéntes, tolmács, fordító. A kulturális kérdésekben és konfliktusokban ezen jelzett szerepek ötvöződni látszódtak. A terepen a kommunikációt

segítette a korábbi tereptapasztalatom², a kultúrák ismerete³, a nyelvtanulás⁴ és a kulturális-társadalmi-politikai ismeretek bővítése az adott országok kapcsán.

Témám szempontjából a férfi és nő szerepek, a barátság fogalma, a monogámia és poligámia megléte, a családfő szerepe, a munkatársi kapcsolatok kulturális értelmezése volt szükséges, így a megismeréskor erre fókuszáltam.

A terepmunkám során 98 hosszabb-rövidebb interjút készítettem, számos beszélgetésben vettem részt, s 22 otthoni, 39 jelenlegi kapcsolathálót elemeztem. Az interjúkat – mind a rövid, mind a teljes narratív interjúkat – három csomópont köré szerveztem: az életút, a menekültlét és a kapcsolatok. Gyakran egy alannal többször beszélgettem, s egy vagy több alkalommal ültem le vele ahhoz, hogy az interjút teljesnek érezhessem. A terepmunka sajátjaiból adódóan lehetőségem volt ismételt felkeresni, s pontosítani az elhangzottakat.

II.2.1.1. Narratív interjú, narratíva elemzés

A narratív életútinterjúk során a társas és társadalmi-kulturális környezetet, a kapcsolatokat, azok kulturális jelentéseit, működését, létét és hiányát, a kapcsolati hiányok esetleges kudarc-érzetét, a kapcsolattartási készségeket, az elégedettséget, a jövőképet, a társadalmi környezetről alkotott képet kívántam vizsgálni. Az interjúk során a jelenlegi és a retrospektíve vizsgálható kapcsolatok és networkök feltérképezése is célom volt, figyelembe véve azt, hogy a retrospektíve vizsgált objektívációk egy jelenbeli helyzet fényében kerülnek interpretálásra az interjúalany részéről.

Az interjúkat strukturálatlan formában készítettem, hogy az elbeszélő narratíva építését, s a (közel) természetes visszaemlékezés struktúráját minél kevésbé befolyásoljam – így az argumentációs és legitimációs technikák mellett a szekvenciákra figyeltem, s arra, hogy mennyire volt a szöveg megszerkesztett⁵, érzelemdús.

² Korábbi iszlámmal kapcsolatos ismereteimet (vö. Nagy, 2007, 2008, 2009b) kiegészítettem a wahabi és szúfi és síi irányzatok tanulmányozásával, a kereszténységen belül az afrikai kereszténység specifikumait igyekeztem megismerni.

³ A raszta kultúra ismerete nyugat-afrikai menekültek és a diaszpórákban a kelet-afrikaiak megértését is segítette. Emellett a pandzsábi, pastu, tádzsik, malinke, senoufo, ibo, yoruba, hausza, amhara, tigre, oromo, szomáli, kurd, palesztin, arab s a szudáni kultúrát igyekeztem megismerni.

⁴ Tanultam egy kicsit urdu, fárszi, ibo, amhara, senoufo, szomáli nyelveket, egy bamileke nyelvjárást, s igyekeztem az angolomat a tábori angolhoz igazítani, s az alapvető francia kifejezéseket alkalmazni.

⁵ Ennek értelmezéséhez szükséges felismerni, hogy profi történet-mesélővel, alkalmi mesélővel készül-e az interjú vagy olyan személlyel, aki nem ennyire jártos a történet-mesélésben. Emellett ismert, hogy egyes szubszaharai kultúrákban rövid, szerkesztett szöveget hallhatunk, ha nem adunk állandó visszajelzést a figyelmünkről, s ha ezt megteesszük, természetesebb, élmény-közeli elbeszélést kaphatunk.

Az elkészített interjúkat eszerint narratíva-elemzésnek vettem alá, hogy az argumentációs és legitimációs technikákat is feltérképezzem, amelyek lehetővé teszik számomra az emlékezés sajátosságainak a kiszűrését (Pászka, 2007, Nagy 2009). Értelmezéseimkor azt vettem figyelembe, hogy az élettörténetek az objektív életút tényeire támaszkodnak (Pászka, 2007. 190), de azok szubjektív szempontból, a jelen nézőpontjából jelennek meg, azaz az élettörténet narratív elbeszélése egy olyan interpretációs folyamat, amely értelmez, oksági folyamatokat elemel, és egyben legitimálja a jelenbeli helyzetet.

Módszertani szempontból a hermeneutikai megközelítést – vagy a posztmodern társadalomtudományi / antropológiai megközelítés – az értelmező-interpretáló megközelítés okán, illetve analitikus megközelítése miatt is helyénvalónak találtam, hiszen annak ellenére, hogy az általánosíthatósága (és némileg a megbízhatósága is) gyengébb lábakon áll, érvényessége azonban erénye e módszereknek.

II.2.2. A rugalmas kérdőív technika

Másodszor a rugalmas kérdőív technikát választottam, szem előtt tartva, hogy így nagyobb érvényességgel tudok adatokat gyűjteni, mint a megszokott kérdőíves technikával (Letenyei 2004, 134). E módszerrel, ha a kérdéseket másképp, netán más nyelven is kérdeztem, nem változtatott a gyűjtött adatok körén és megbízhatóságán, csak az érvényességet növelte (ld. Letenyei 2004, 135). Az iskolázottság, az idő, az életkor, a barátság, s más kérdések megfogalmazásánál nehézségekbe ütköztem, amely a kérdések kultúra-, nyelv- és vallásfüggő átfogalmazásának szükségességét jelentette számomra.

A rugalmas kérdőívtechnika alkalmazásával alapvetően a demográfiai adatok megszerzését erősítettem, de azok az adatok és információk, amelyek a hipotézisemet igazolták vagy cáfolták, s amelyek a téziseim eredményére vezettek, alapvetően a terepmunka során és az interjúk elkészítésével, értelmezésével jutottak el hozzám.

II.2.3. Kapcsolatháló elemzés

A kapcsolatháló elemzésével az integrációt (a múltbeli és jelenlegi, azaz a neointegrációt), a kapcsolatokat, a kapcsolatok meglétét és hiányát, valamint a kapcsolati kudarcokat egyaránt vizsgáltam. A kutatás során a csoportok kapcsolathálóit és a csoporttagok ego-hálóit is vizsgáltam, a következők szerint.

Tanulmányoztam a csoporttagok *ego-hálóit*, a család, barátok, munka világi felé mutató kapcsolat meglétét és hiányát. Vizsgáltam az *ego-hálóik dinamikáját*, azaz az első integráció

során kialakult *kapcsolatháló morfológiáját*, a kapcsolatok létét és hiányát, azok intenzitását és használatát, s ugyanezeket kívántam vizsgálni a kapcsolati és integrációs kudarcot követő második (vagy többedik) integrációban, melyet neointegrációnak neveztem. Figyelembe vettem azt, hogy a terepen olyan egyénekkel dolgozom, akik éppen újraépítik, kiszélesítik a kapcsolatokat. Ennek a kontrollja lehet azok vizsgálata, akik már hosszabb ideje építik az új networköt, több éve tartózkodnak Magyarországon, de az is fontos információkkal bír, hogy néhány esetben a retrospektív hálózat felvétele mellett két időpontban is sikerült felvennem az adatokat ugyanazon személlyel (a tábori élet megkezdése után néhány hónappal, illetve hosszabb idő után, a táboron kívül).

A menekülttábor eseti kapcsolathálóinak felmérésével vizsgáltam az egyének kapcsolatainak interakcionális és strukturális jellemzőit.

III. Az értekezés eredményei

III.1. *A neointegráció sajátosságai*

Terepmunkám során azt tapasztaltam, hogy a neointegráció alapvetően a diaszpórához való neointegrációt, másodsoron pedig a diaszpóra tagjain keresztül a befogadó társadalomhoz való neointegrációt jelenti – ez az, amely a kapcsolati kudarcok következtében elsőként szűnik meg –, s csak ritkán, de lényegében erőtlenül jelenik meg a közvetlenebb kapcsolat a menekültek és a befogadó társadalom tagjai között. A neointegráció függ attól, hogy az individuum milyen sajátos tapasztalatokkal rendelkezik. S ebbe benne foglaltatik a saját kultúrája, a szocializációja, a kapcsolatai, a kapcsolati hiányai és ezek megélése, a kudarcai, valamint a befogadó társadalomról alkotott mítosz ismerete. Annak ellenére, hogy egy integrációs kísérlettel (a befogadó társadalom irányába) indulnak, a saját idegenségükkel és diszkriminációval szembesülnek. Emellett az első integráció kapcsolati hiányai és kapcsolati kudarcai, valamint a neointegráció során tapasztalt kapcsolati kudarcok is befolyásolják a neointegráció kialakulását.

Az első integráció diszfunkciói kapcsán az esztétikai-egzisztenciális válság hatásait jártam körül, amely válság a kapcsolati hiányok oka, más esetben pedig következménye lehet, de amelynek során olyan új kapcsolatok jöhetnek létre, amelyek segítik a migrációt, illetve amelyek elfogadóak, ami az individuum új sikerkritériumait, életformáját illeti.

A menekültek, migránsok helyzete az inter- és intragenerációs mobilitás több dimenziójának együttes értelmezésével is kirajzolódik: a térbeli, iskolázottsági-foglalkozási, jövedelmi dimenziókban az apa státuszához viszonyítva többnyire rövidtávon (és otthon elsősorban) emelkedést vagy stagnálást láthatunk, de a saját otthoni státuszához viszonyítva csökkenés figyelhető meg. Ennek fényében a siker kevéssé, sokkal inkább a csalódottság, elégedetlenség, kudarc narratívái jelentek meg. Ennek ellenére a tőkekonverzió esélyére irányította a figyelmemet az, hogy a térbeli mobilitás jelentős gazdasági tőke beruházását jelentette – de eredményeim azt mutatják, hogy ennek a megtérülése csekély az első években, s a későbbi megtérülés is kapcsolatérzékeny és időben elnyúló folyamat. Az idő előrehaladtával, elvi szinten növekszik a konverzió esélye, a valóságban azonban sok akadályozó tényezővel kell számolniuk: így a kapcsolati hiányok vagy a csak diaszpóra-orientált kapcsolatok esetében, a neointegráció gyengeségei okán a konverzió esélye csökken. A kapcsolati tőke gazdasági tőkévé való konverziója a kölcsönös bizalmon alapul, amely

kultúra- és vallásfüggő ezen társadalmi térben, így a diaszpórán belüli konverzió kézenfekvőbb, de kisebb gazdasági előnyökkel járhat mint az out-group konverzió. A tőkekonverzió esélye növekszik, ha a menekült egyén heterogén/transznacionális kapcsolatokat ápol, ha a multiplicitást növelni tudja, ha etnikai, kulturális vagy vallási hasonlóságokra tud referálni. A befogadó társadalom tagjaival való konverzió ez utóbbi nélkül kénytelen megvalósulni.

A tőkekonverzió mellett a hatalom és a tekintély valamint a státusmegszerzés és státusmegtartás – mind a befogadó társadalomban, mindpedig a diaszpórán belül – kapcsolatérzékeny. A diaszpórán belüli, a befogadó társadalmon belüli státuszszerzést a munka, jövedelem, stabil életmód és elérhetőség négyese együttesen segíti, kiegészítve azzal, hogy sokszor a stabil életmód immanens része, ebben a kulturális térben, a vallásosság.

A státusmegszerzést és -megtartást a kötődések és kapcsolati hiányok vonatkozásában is vizsgáltam, s azt állapítottam meg, hogy a kötődések a hasonlóság elvén jönnek létre: etnikai, vallási és régióbeli hasonlóság mellett a nemi hovatartozás is meghatározó.

A kapcsolatok megléte mellett a kapcsolati hiányok, illetve a retrospektíve vizsgálható kapcsolati hiányok hatásai is érdeklődésem középpontjába kerültek. A kapcsolatok hiányát négy típusba soroltam, mind a gyenge, mind az erős kötések esetében elkülönítettem azt, hogy a kapcsolat megszűnt vagy létre sem jött. Kutatásaim eredményeképp azt láttam, hogy a megközelítés tovább bontható aszerint, hogy a négyféle kapcsolati hiányt (egyenként) az individuum elfogadja-e vagy elutasítja, s ennek fényében alakulnak majd ki a neointegráció időszakában a kapcsolatok, a diaszpóra és a befogadó társadalom felé. A kapcsolatok építésére való nyitottság a neointegráció kialakulását előnyösen befolyásolja, még akkor is, ha az alterek kiválasztásának szabadságát a tradícióból, a kultúrából vagy a vallásból származó szabályok korlátozzák. A kapcsolati kudarcok következtében kevesebb új kapcsolat alakul ki, az új kapcsolatháló morfológiája eltérő mind a „normálisnak” aposztrofálttól, mindpedig az első integráció idején megvalósulttól, s a neointegráció más vonatkozásokban (szolidaritás, communitas, lojalitás) is törékeny. Ez a törékenység következménye a kapcsolati kudarcoknak és/vagy az esztétikai-egzisztenciális válságnak, mert ezek reflektálttá, megkérdőjelezetté teszik a lojalitást, a szolidaritást és a communitast.

Látható, hogy folyamatosan elkülönítettem a diaszpórához és a befogadó társadalomhoz való kötődést és neointegrációt, s a diaszpórán belüli sajátságokat további szempontokként vontam elemzésembe.

Úgy találtam, hogy amennyiben gazdaságilag erős a diaszpóra vagy/és amennyiben erős, intenzív kapcsolatok alakulnak ki az individuum és a diaszpóra tagjai között, a „befogadó” társadalom felé való kapcsolódási kísérletek, az integrációra irányuló kezdeményezések – akárcsak a megismerés igénye is – kisebb intenzitásúak, gyengék. Ráadásul a diaszpórán túlra mutató kapcsolatok sikeressége is alacsonyfokú, hiszen a törekvés, hajlandóság is gyengébb. Azonban, ha a diaszpóra gazdaságilag nem erős, az individuumok diaszpórán kívülre mutató kapcsolatai felértékelődnek, még akkor is, ha egyébként összetartó közösségről van szó, de többségükben ezen kapcsolatok intenzitása és intimitása alacsony, inkább a funkcionalitás szempontjaiból aktiválható munka- és információforrás kapcsolatokat jelenti. Az életpasztalatokban megjelenő kapcsolati kudarcok a diaszpórán belüli, az azonos etnikai-vallási kapcsolatokat is meg tudják gyengíteni, így a diaszpórához való neointegráció is gyengévé válhat.

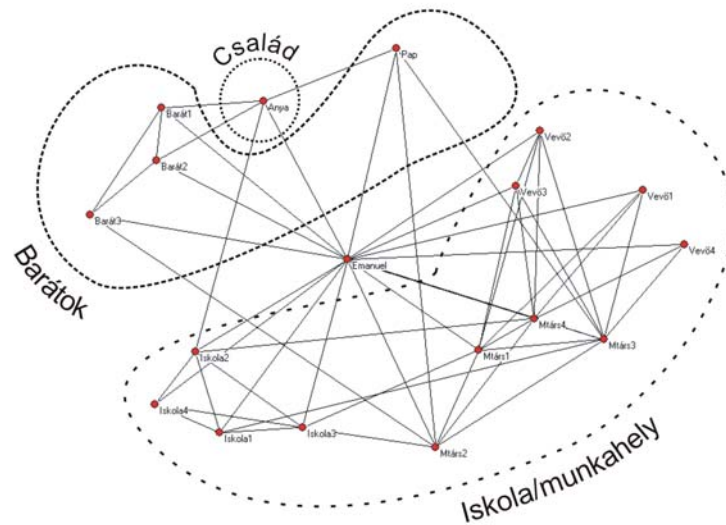
A hipotéziseim tesztelése során megállapítottam, hogy a kapcsolati hiányok jelentősen befolyásolják a neointegrációt, s a kulturális sajátosságok illetve a transznacionális viszonyokban a kulturális különbségek a neointegrációt gyengítő hatással jelennek meg.

III.2. A hipotézisekről

III.2.1. A kapcsolatok hiánya negatívan befolyásolja az integrációt.

A bekövetkezett kapcsolati hiányok az első integráció időszakában befolyásolják az erős és gyenge kötések kialakítását, nem jönnek létre nagy számban, a létrejövő kapcsolatok kevésbé bizalmasak és intenzívek (összehasonlítva más, azonos kultúrából származó individuumok kapcsolataival), s a kapcsolatok által közvetített érték, normatív kontroll is gyengébben érkezik el az egyénhez, gyengébben hat. Így az egyén integrációja illetve a társadalmi beágyazottság (családi kapcsolatok száma, erős kötések megléte, gyenge kötések száma és gyenge kötések intimitása) gyengébb lehet, nem ritkán a vonatkoztatási csoporthoz kötődő (szintén kevés számú) kapcsolatok dominálják a kevés kapcsolatot is (ld. 2. ábra). Ezen összefüggéseket a további hipotézistesztek eredményeivel összekapcsolva érthetjük meg.

2. ábra. A kapcsolati hiányokkal terhelt integráció. Ibo férfi otthoni kapcsolathálója

Az ábrán látható kapcsolatháló egy olyan ibo férfié, aki törvénytelen gyermekként született, így az apai ágon lévő családtagok egyáltalán nem, az anyai ágon lévők pedig ekkor (a migrációt megelőzően) már nem voltak elérhetők. A közösség iránti lojalitás – a kapcsolati hiányok következtében, a hiány fájdalmas volta miatt is – gyenge, a communitas érzete enyhe, a bizalmi- és szolidaritási hálót tekintve is gyenge.

III.2.2. A kapcsolatok hiányainak típusai más-más helyen gyengítik az integrációt.

A kapcsolati hiányoknak négy típusa (erős és gyenge kötések valamint az, hogy ezek megszűntek vagy létre sem jöttek szempontjai szerint felosztva), de méginkább ezek szubjektív megélése, azaz elfogadása és elutasítása befolyásolja a kapcsolatok kialakítását. A következő altípusokat különítettem el:

1. *A megszűnt erős kötés elutasítása, melynek eredményeképp az ego nem nyitott új erős kötések felé.*
2. *Az erős kötés megszűnését elfogadja, így nyitott új kapcsolatok kiépítésére, s azoknak nem feltétele a homogenitás, s nem feltétlenül a kultúra, a hagyomány határozza meg az alter kiválasztását.*
3. *A létre nem jött erős kötés hiányát elfogadja, így nyitott marad új kapcsolatok felé, de a kapcsolatok kiválasztását a tradíció határozza meg.*
4. *Elutasítja azt, hogy nem jött létre egy erős kötés, emiatt nem nyitott új erős kapcsolatok felé.*

5. *Elfogadja, hogy nem jött létre gyenge kötés, ezért nem nyitott új gyenge kapcsolatok létesítésére.*
6. *Elutasítja, hogy nem jött létre gyenge kötés, ezért nyitott az új kapcsolatokra, s a kapcsolat kiválasztását nem kell, hogy a tradíció határozza meg.*
7. *Elfogadja, hogy megszűnt egy gyenge kötés, nyitott marad az új kapcsolatokra, s a kiválasztásnál nem befolyásolja a kultúrája.*
8. *Elutasítja azt, hogy megszűnt a gyenge kötés, ezért nem nyitott új gyenge kapcsolatokra.*

A kapcsolatok építésére való nyitottság a neointegráció kialakulást kedvezően befolyásolja, még akkor is, ha az alterek kiválasztásának szabadságát az internalizált szabályok, melyek a tradícióból, a kultúrából vagy a vallásból származnak, valamilyen mértékben, de korlátozzák.

A kapcsolatok kialakításának kimondott vagy kimondatlan elutasítása azonban nemcsak a befogadó társadalom, de a diaszpóra felé való kapcsolatokat is korlátozhatja, s így a neointegráció gyenge, a szolidaritás, a normatív kontroll és a lojalitás mindkét irányba elhanyagolható lesz – rajzolódott ki az interjúkból.

Ahogy a kapcsolatháló elemzők számára világosan kirajzolódik: a gyenge kötések fajtái különböző módon támogatják az egyént (pl. Granovetter, 1973 és 1991 vagy Wellman, 1992), számomra ugyanígy világossá vált, hogy a gyenge és erős kötések hiányának típusai milyen hatásokat fejtenek ki az integrációra/neointegrációra. Ahogy fentebb láttuk, vannak kapcsolati következményei, de emellett hatással van az integrációra is. Az erős kötések hiányai gyengítik a közösségi/nemzeti lojalitást, a habitus és kollektív tudat, valamint a normatív kontroll nem vagy csak részlegesen jut el az egóhoz. A gyenge kötések hiányában nemcsak olyan problémákkal szembesül az egyén, mint az információkhoz való hozzáférés vagy a vonatkoztatási csoport által felkínált tétkekhez való hozzáférés gyenge, de a csoportkontroll, csoport sikercéljai és a *communitas* érzése hiányozhat. Ezek részleges hiányai az integráció diszfunkcióihoz vezethetnek – amely a kapcsolati megközelítésben is megmutatható.

III.2.3. A különböző kapcsolatok hiányának típusait a szocializációs sémák eltérése és pszichés beállítódások befolyásolják.

Úgy láttam, hogy a szocializációs sémák (a tradicionális nagycsaládi szervezetbe való szocializáció, a többnejű apakép, illetve a nukleáris család; a vallásosság és a vallásosság hiánya; a habitus) meghatározza, milyen kapcsolatokat vallhat magáénak az egyén. Minél

inkább kapott a vizsgált egyén tradicionális és vallásos nevelést, annál erősebben vigyázza, óvja kapcsolatait, s emellett minél nagyobb és tradicionálisabb családból származik, annál számosabb kapcsolatot épít ki, s az erős kötések kiépítésére is törekszik.

Az integrációban illetve a neointegrációban kapcsolati hiányokat éppígy meghatározza a szocializáció, a kapcsolatok ápolása intenzívebb, így az egyéni döntésen alapuló megszűnése az erős kötéseknek elenyésző, a gyenge kapcsolatok kialakításában (és ekként hiányában) szerepet játszik a normatív kontroll.

A tradicionális családokon belüli erős kötések halálesettel, s a normák nagyon erős áthágását követően szűnhetnek meg, a nukleáris család rokoni kapcsolatait ennél egyszerűbb felbontani, elhanyagolni, utóbbinál fordulhat elő inkább, hogy nem jön létre valamely (normál esetben létrejövő) kapcsolat, mint pl. a városba költözött, életformát váltott család gyermeke és a nagyszülők között.

III.2.4. A kapcsolatokban megélt kudarcok a neointegrációt negatívan befolyásolják.

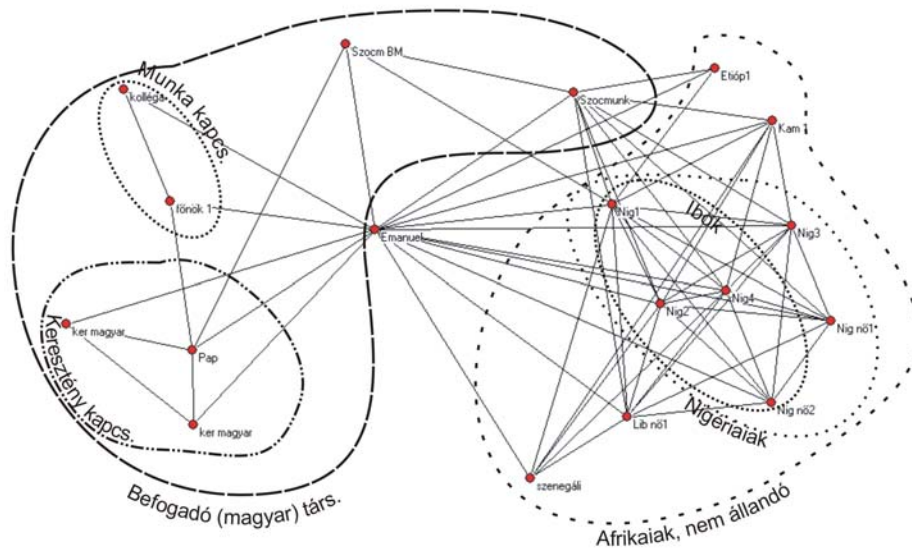
Ez a hipotézis csak részben igazolódott, mert az idő tényezőjét is figyelembe kell venni. Sokszor a kapcsolati kudarcot elutasítják, de az idő múlásával ez az érzés háttérbe szorulhat némely esetekben. Így azt mondhatom, hogy a hipotézis így, ebben a formában nem, csak ha tovább bontjuk, akkor igazolható. Figyelembe kell venni, hogy a kapcsolati hiány elutasításának, azaz a kapcsolati kudarcnak temporalitása van. A megszünt erős és a megszünt gyenge kötések szubjektíve negatív megítélése került kapcsolati kudarcoként való értelmezésre, de az is fontos szempont, hogy e kapcsolati kudarcot az individuum hogyan dolgozza fel, ha feldolgozza. Amennyiben már nem dolgozza fel vagy még nem dolgozta fel a kapcsolati kudarc érzetét, akkor az negatívan befolyásolja a neointegrációt.

Ha azonban a kudarcot fokozatosan elfogadja az egyén, lassanként megszűnik a neointegrációra gyakorolt negatív hatás. Ha a kapcsolati kudarc elfogadott, a neointegrációban megjelenő munkahelyi kapcsolatokra sincs közvetlen hatással – az, hogy ezen kapcsolatok számosságukban, relatív és abszolút számukban is kevesebb, annak oka inkább a menekült jogi státuszában, kapcsolatait transznacionális sajátágaiban keresendők.

Amennyiben a kapcsolati kudarcot nem sikerül feldolgoznia (3. ábra), a kapcsolatok léte, az ego-háló morfológiája, a kapcsolatok kialakítására irányuló készségek, a neointegráció eltérő: a kapcsolatok száma (relatív és abszolút száma) kisebb, egyes morfológiai elemek hiányoznak

– egészen pontosan azok, amelyek annak a kapcsolatnak a típusába tartoznak, amelyek hiányát tapasztalhatjuk az egyéni kapcsolathálóban.

3. ábra. A kapcsolati hiányokkal terhelt integrációt követő neointegráció. Ibo férfi

A 3. ábrán látható ibo férfi kapcsolathálóját vizsgálva azt láthatjuk, hogy e háló kapcsolatokban rendkívül szűkös, s ha azt tekintjük, hogy az etnikailag homogén – s általában a diaszpórára irányuló kapcsolatok – nem állandóak, nem-intenzívek, s nem intímek, érthetővé válik, hogy a kapcsolati kudarcokat követő neointegráció mind a befogadó társadalom felé, mindpedig a diaszpóra felé esetleges.

A kudarc feldolgozatlansága esetén a kapcsolatok kialakításának készsége, arra irányuló vágyak csökkentek vagy elutasítottak, s a neointegráció törékennyé vált. A transznacionális kapcsolatok kudarcának tekinthető mindaz, amit a kirekesztés, a diszkrimináció befolyásol, s ezek hatása a befogadó állam társadalmához való neointegrációt, másodsorban a diaszpórákőzi kapcsolatokat támadja, de a diaszpórábeli kapcsolatokat nem befolyásolja.

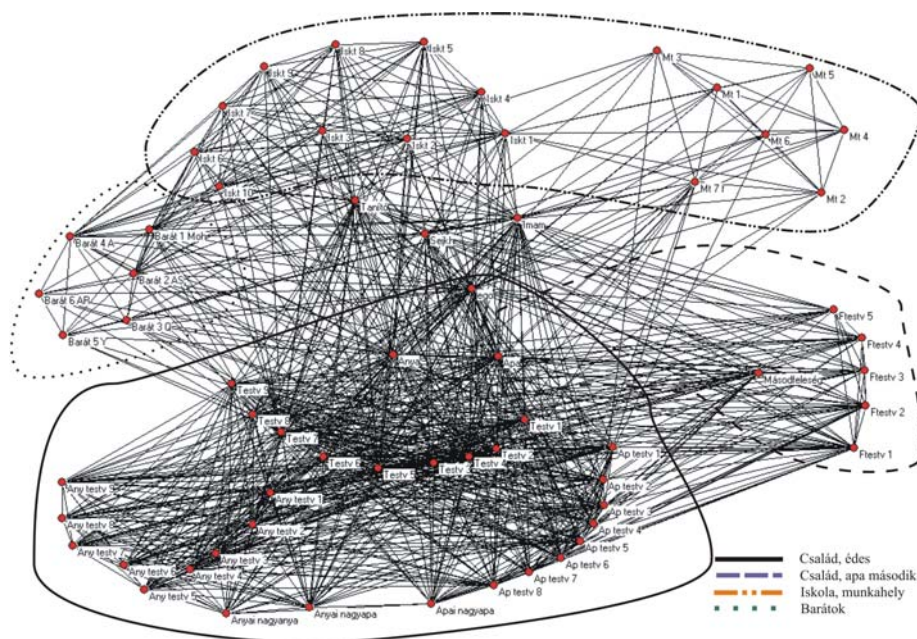
Így azt kell mondanom, hogy csak akkor igaz a hipotézis, ha a kapcsolati kudarcok elfogadása nem történik meg az idő során, ekkor van negatív hatása a neointegrációra.

III.2.5. A neointegráció ego-háló morfológiája nem hasonlít az első kapcsolatháló morfológiájához.

A morfológiai elemeket vizsgálva feltűnő a családi és munkahelyi kapcsolatok visszahúzódása, a neointegráció időszakában az erős kapcsolatok száma jelentéktelen, egypár

otthoni erős kötés fenntartása, ritkábban új kialakítását jelenti. A kortárs-baráti kapcsolatokat helyett az etnikai/vallási homogén kapcsolatok túlsúlyban vannak, ezek által az ego a diaszpórához kapcsolódik erősebben, de ezen kapcsolatok intimitása nem jelentős. A neointegráció ego-háló morfológiája nem hasonlít az első kapcsolatháló morfológiájához a morfológiai elemek közül kettő (a családi és az iskolai/munkahelyi) visszahúzódása mellett azt is láthatjuk, hogy az új kapcsolatokban sem jelennek meg nagy számban. Ellenben a baráti majd etnikai/vallási homogénnek nevezett elem – az ismerősi hálózatok – egyes esetekben jóval nagyobb számú kapcsolatot hordoz a neointegrációban, mint az első integrációban. Az etnikai, nyelvi és vallási homogén kapcsolatok felértékelődnek a diaszpóráikban. E helyen egy szomáli férfi kapcsolatainak dinamikáját kívánom szemléltetni, azzal a megjegyzéssel, hogy a szomálik kapcsolattartási készségei illetve ennek kulturális meghatározottságainál fogva jelentősen nagyobb számú kapcsolatot lehet találni a háló vizsgálatokor, mint más menekültek esetében.

4. ábra. A migrációt megelőző integráció, a polgárháború időszakában. Szomáli férfi

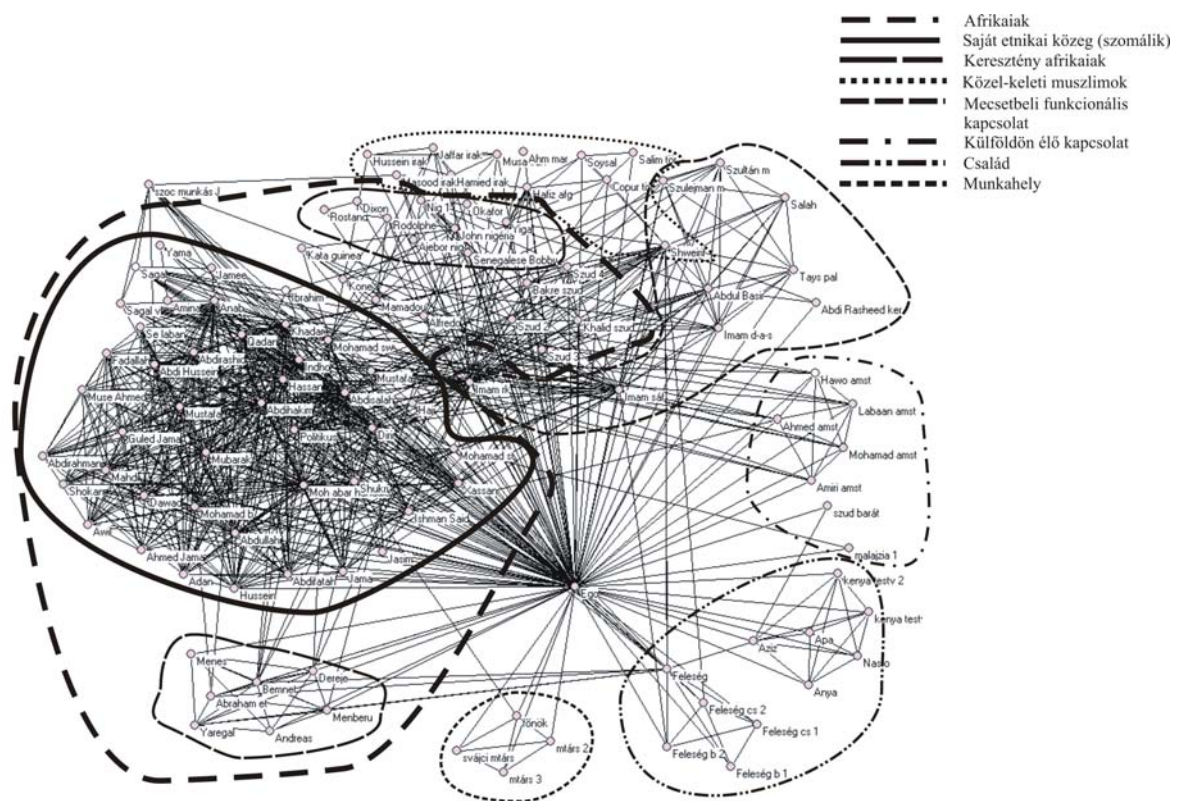

A 4. ábrán tehát egy ego, Abdi Hafiz, kapcsolatait láthatjuk, akinek számos családi kapcsolatai a szomáiai polgárháborús időszakban is fennálltak. A poligin apa mindkét feleségének gyermekei, nagybácsik, nagynénik és a családi kapcsolatokban nem is ábrázolt számos unokatestvér mellett hat barátot, számos ismerőst és iskola- illetve munkatársat jelölt meg. (Az iskolatársak egy része a Korán iskolában voltak társai.) Emellett szoros kapcsolatot ápolt a tanítóval, a mecset imámjával, s egy sejkhhel volt intenzívebb a kapcsolata (bár

többeket is emlegetett). Mint láthatjuk, az első integráció kapcsolathálója morfológiailag minden elemet tartalmaz, interakcionális jellemzőit tekintve számos kapcsolat igen intenzív (a gyenge kötéseken belül is), az intimitás (kulturális okoknál fogva) elsősorban a közvetlen családtagokkal való kapcsolatban és egy baráti kapcsolatban jelenik meg.

Miután elindul Európa felé, abban a reményben, hogy néhány év munka után a békés Szomáliába tér vissza, Magyarországra érkezik (2004), ahol viszonylag kevés szomáli tartózkodott akkor. Amikor a kapcsolathálót megrajzoltam (2008), négy éve élt Magyarországon, s a harmadik nagyobb hulláma érkezett meg a szomáliknak. Több szomáliból több is maradt, s a szemem előtt alakult ki a diaszpóra, melyben Abdi Hafiz prominens személyiség lett – az eltöltött idő, a lehetőségek és korlátok ismerete folytán.

5. ábra. A neointegráció szomáli esete. Szomáli férfi

A neointegráció idején fennálló kapcsolatháló (5. ábra) morfológiáját tekintve azt láthatjuk, hogy igaz, megvannak a morfológiai elemek, de a hangsúlyosabb elem a szomálik, az afrikaiak, a muszlimok felé irányuló kapcsolatok, amelyek több szálon kötődnek egymáshoz. A magyarok felé mutató kapcsolatok szinte súlytalanok az afrikai, ezen belül szomálik felé mutató kapcsolatok mellett.

Nemcsak differenciáltabb lett a kapcsolathálója, de a családi kötések ellenében is fontos lett a jelenleg elérhető segítő-bizalmas kapcsolatok, amelyek erősen a diaszpórához kötik.

A diaszpórán belüli kapcsolatok multiplexitása erős, a kizárólag családi kapcsolatokat jellemző funkciókon kívül minden funkció, szerep a diaszpórán belül érvényesül.

III.2.6. A felnőttkorban (újra)kialakított kapcsolatokat a gyermekkori szocializáció is befolyásolja.

A fentebb jelzett kulturális, vallási és habitus által meghatározott kapcsolatok és a kapcsolati hiányokat determináló hatások érvényessége nem múlik el teljesen a menekülés során bekövetkező térbeli eltávolodással. A kapcsolatépítést akadályozza a kultúra, a habitus és a vallás. Így a neointegráció során aránylag kevés gyenge kötés jön létre az ellenkező nemmel, más diaszpórabeliekkel vagy más vallásúakkal. A neointegrációban létrejövő kapcsolatok többsége etnikailag, vallásilag homogének, velük tudják gyakorolni a kultúrát. A közös kulturális tapasztalatok hiánya miatt a transznacionális kapcsolatok könnyen felbomlanak. Ebben a sérülékeny időszakban a menekültek ezt gyakran kudarcként élik meg, s ismét a valamennyire homogén kapcsolatok felé fordulnak vissza.

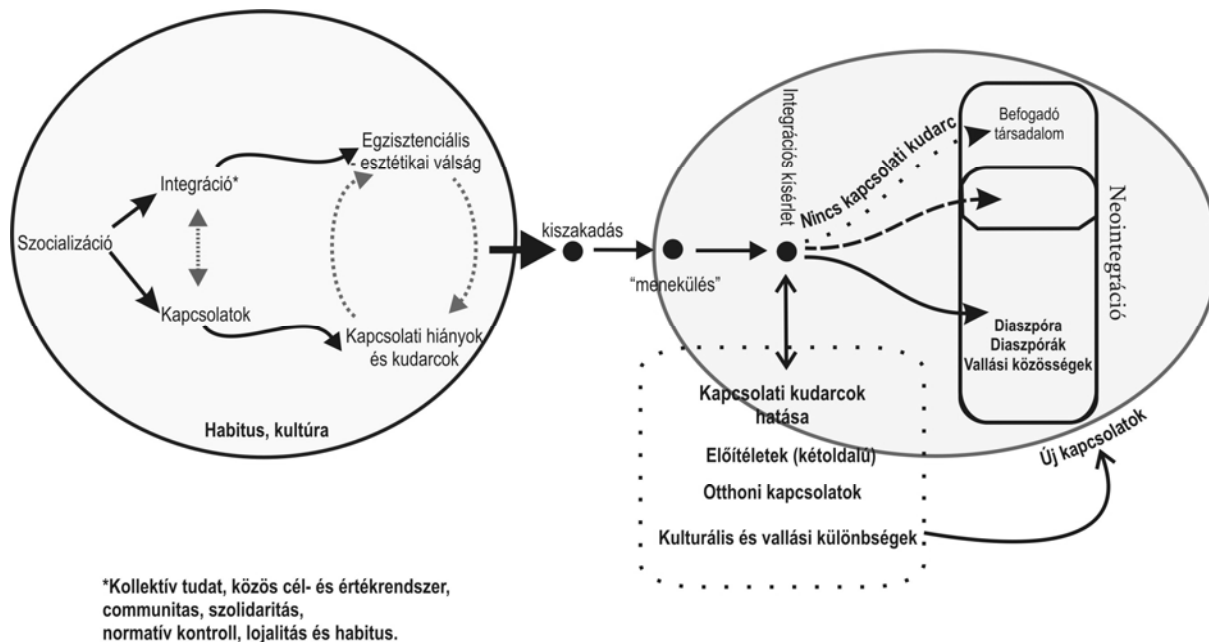
A szocializációs sémák közül a tradicionális-konzervatív séma az, amely a kapcsolatok ápolását leginkább előtérbe helyezi, az így szocializálódott egyének (vidéki pakisztániak és szomálik; részben városi szomálik, afgánok, irakiak stb.) neointegrációban létrejövő kapcsolathálója sűrű – egyrészt az etnikailag homogén (diaszpórabeli) kapcsolatok magas száma, másrészt a családtagokkal való kapcsolatok megőrzése okán. A megengedőbb modellek (városi nyugat-afrikaiak, pakisztániak és szomálik) azonban enged a régi és új kapcsolati kudarcok hatásának, s a kapcsolatháló ritkább.

Ez a hipotézisem igaznak bizonyult, a neointegrációban illetve a (korábbi) köztes integrációban a kapcsolatok ápolását befolyásolja az individuum kultúrája, mind a kapcsolatok fenntartásában, felújításában, mindpedig az új kapcsolatok kialakításában.

Kutatási eredményeimet összefoglalva azt mondhatom, hogy az integráció (később a neointegráció) teoretikus-terminológiai megközelítése a kapcsolatok analitikai szintű megközelítésével, valamint az integráció terminusában meghatározott elemek az értelmezésbe

való bevonásával megérthetjük, hogy a kapcsolati hiányok hogyan hatnak az integrációra és a neointegrációra. A 6. ábrán az integrációtól a dezintegráción keresztül a neointegrációig tartó folyamatot, a hatóerőket ábrázoltam, hogy a tézisben taglalt folyamatokat összegezve is láthassuk.

6. ábra. Az integrációtól a neointegrációig

Az integráció és a kapcsolattartás értelmezése kulturális megközelítést igényel, s a habitus-kultúra értelmezés segítségével megérthető az esztétikai-egzisztenciális válság és a kapcsolati hiányok (és kudarcok) egymásra gyakorolt hatása, amelyek végeredményeként a dezintegráció és a migráció jelenik meg. A migráció célállomásán (esetünkben Magyarország mint elvett cél) a menekültek törekednek az integrációra, amely terminusomban a „neo” előtagot kapta, s első lépésben ez a befogadó társadalomra (is) irányul. Azonban a csalódások, a kapcsolati kudarcok valamint a diszkrimináció és a kulturális különbségek a befogadó társadalomhoz való neointegráció ellenében hatnak. Ugyanakkor a kapcsolatok kiépítésében jelentős szerepet játszanak a korábban megtapasztalt kapcsolati kudarcok, pontosabban, ha ezek nem kerültek feldolgozásra.

Az otthoni erős *kötések* hiánya az erős kötések hiányára hat, a gyenge kötések kudarcai a gyenge kötések hiányát vonja maga után. Amennyiben a kapcsolati hiányok és kudarcok hatása erős, ez elsősorban a befogadó társadalomra irányuló, másodsorban az egyéb transznacionális, s végül a diaszpórán belüli kapcsolatokat gyengíti vagy ellehetetleníti. A diaszpórán belüli szolidaritás ugyanakkor néha – időlegesen – ellene hathat a ritka és gyenge

kötődéseknek, s a diaszpóra perifériáján lévőknek is segíti. Azonban ez is csak a diaszpórához való neointegrációt segíti, a hasonlóság (úm. testvérség, honfitársi viszony) alapján. A hasonlóság vagy más terminusban a kötődések (vallási, nemzeti, etnikai vagy régióbeli kötődések) további kapcsolati szempontot is megjelenít, felmerül a kötődések és kapcsolatok, valamint a kapcsolati hiányok és mindezek diaszpórán illetve vallási közösségen belülről vagy transznacionális irányultsága, s ezek kulturális-hermeneutikai értelmezése. A folyamat eredményeként a menekültek többsége a diaszpórákhoz, a vallási közösségekhez jól kapcsolódik, többé-kevésbé sikeres a *neointegrációja*, de a befogadó társadalomhoz eközben kevésbé kötődik. Ugyanakkor a neointegráció morfológiai és interakcionális jellemzői, láttuk, különböznek az otthonitól, s a „prototípustól”.

A menekültek, diaszpórák a befogadó társadalom szövetében és mégis kívül állnak. Ezt a kívülállást a kapcsolatok és kapcsolati hiányok, ezek kulturális meghatározottsága megvilágítja, így kiegészíti a kulturális valamint diaszpórák központú megközelítéseket, s a „negatív” megközelítés kiegészíti a kapcsolat orientált értelmezéseket.

IV. Főbb hivatkozások

- Adler, Patricia A. – Adler, P. [2008] Of Rhetoric and Representation: The Four Faces of Ethnography. *The Sociological Quarterly* 49. 1-30.
- Al-Ali, N. – Black, R. – Koser, K. [2001] Refugees and transnationalism: the experience of Bosnians and Eritreans in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27(4). 615-634.
- Angelusz R. – Tardos R. [1988] A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. (Alapadatok és –összefüggések a kulturális-interakciós rétegződés vizsgálat első eredményeiből.) *Szociológia* 2. 185-204.
- Angelusz R. – Tardos R. [1991] A „gyenge kötések” ereje és gyengesége. In: Utasi Á. (szerk.): *Társas kapcsolatok. Műhely 1.* Budapest: Gondolat Kiadó. 40-58.
- Aviram, R. B. [2007] Object Relations and Prejudice: From In-group Favoritism to Out-group Hatred. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 4(1). 4-14.
- Babbie, E. [1996] *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Budapest: Balassi Kiadó.
- Bhabha, H. K. [1996] A posztkolonialitás és a posztmodern. *Helikon* 4. 484-511.
- Bourdieu, P. [1978] *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Bourdieu, P. [1998] Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Budapest: Aula Kiadó. 155-176.
- Bourdieu, P. [2002] Az életrajzi illúzió. Függelék. In: Bourdieu, P.: *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés értelméről.* Budapest: Napvilág Kiadó.
- Bourdieu, P. [2009] *A gyakorlat elméletének vázlata.* In: Bourdieu, P.: *A gyakorlat elméletének vázlata. Három kabil etnológiai tanulmány.* Budapest: Napvilág Kiadó. 175-323.
- Brandstetter, A. [2006] Anthropological approaches to the study of cultural contact. In Strecker, I. – Lydall, J. (szerk.): *The Perils of Face. Essays on cultural contact, respect and self-esteem in southern Ethiopia.* Berlin: LIT Verlag. 19-35.
- Bretell, C. [2003] *Anthropology and migration. Essays on transnationalism, ethnicity and identity.* Walnut Creek: AltaMira Press.

- Bryman, A. [2004] Kvalitatív és kvantitatív módszerek összekapcsolása. In: Letenyei L. (szerk.): Településkutatás. Szöveggyűjtemény. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 371-391.
- Burt, R. S. – Minor, M. J. [1983] Applied Network Analysis. A Methodological Introduction. Beverly Hills – London – New Delhi: Sage Publications.
- Byrne, D. [1999] Social exclusion. Buckingham – Philadelphia: Open University Press.
- Clifford, J. [1999] Bevezetés: részleges igazságok. Helikon LXV (4). 494-513.
- Clifford, J. [2000] Diaszpóra. Magyar Lettre Internationale 39. 12-17.
<http://www.c3.hu/scripta/lettre/web/index.htm>
- Clifford, J. [2001] Diaszpórák. In: Sik E. (szerk.): A migráció szociológiája. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium. 155-169.
- Coleman, J. S. [1994] Társadalmi tőke. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): A gazdasági élet szociológiája. Budapest: Aula Kiadó. 99-127.
- Csepeli Gy. [2000] Vonzalmak és kapcsolatok. In: Tibori T. – T. Kiss T. (szerk.): Közösségi formációk. Szöveg- és szemelvénygyűjtemény a közösségelmélet szakirodalmából. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó – SZIE JFK – Társadalomelméleti, Közművelődési és Felnőttoktatási Intézet.
- Csepeli, Gy. [2008] A kudarc hermeneutikája. Kritika 11.
- Cseresnyés F. [2005] Migráció az ezredfordulón. A népességmozgások társadalmi és politikai következményei Közép-Európában. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- David, G. C. [2007] The Creation of “Arab American”. Political Activism and Ethnic (Dis)Unity. Critical Sociology 33. 833-862.
- Derrida, J. [2004] Az idegen kérdése: az idegentől jött. In: Biczó G. (szerk.): Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig. Debrecen: Csokonai Kiadó. 11-29.
- Durkheim, E. [1982] Az öngyilkosság. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Faust, K. [2007] Very Local Structure in Social Networks. Sociological Methodology 37. 209-256.
- Feyerabend, P. [2002] A módszer ellen. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- Frankfurt, H. [1997] Equality and Respect. Social Research 64(1). 3-15.
- Frida B. [2003] Textualitás: az értelmezés paradigmája és az antropológia – a vallás kontextusában. In: Biczó G. – Kiss N. (szerk.): Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése. Debrecen: Csokonai Kiadó. 131-152.
- Futó, P. – Jandl, M. [2005] 2004 Year Book on Illegal Migration, Human Smuggling and Trafficking in Central and Eastern Europe. A survey and Analysis of Border

- Management and Border Apprehension Data from 22 States. Vienna: International Centre for Migration Policy Development.
- Gadamer, H. G. [1984] "A hermeneutikai tapasztalat elméletének alapvonalai", Igazság és módszer, Budapest: Gondolat Kiadó. 191-296.
- Geertz, C. [2001] A sokféleség édes haszna. In: Geertz, C.: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. Budapest: Osiris Kiadó. 374-396.
- Geertz, C. [2001] Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Geertz, C.: Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások. Budapest: Osiris Kiadó. 194-226.
- Geertz, C. [2002] Darabokból álló világ. A kultúra és a politika térképének megváltozása. Magyar Lettre Internationale 2002. nyár, www.c3.hu/scripta
- Ghatak, S. – Sassoon, A. S. (szerk.) [2001] Migration and Mobility. The European Context. Hampshire – New York: Palgrave Publishers
- Gödri I. – Tóth P. P. [2004] Bevándorlók társadalmi helyzete. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 2004. Budapest: TÁRKI. 425-438.
- Gödri I. [2008] Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. Tézisgyűjtemény. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola.
- Granovetter, M. [1973] "The Strength of Weak Ties." American Journal of Sociology 78. 1360-80.
- Granovetter, M. [1988] A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. Szociológiai Figyelő 3. 39-60.
- Granovetter, M. [1991] A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In: Angelusz R. – Tardos R. (szerk.): Társadalmak rejtett hálózata. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Hall, S. [2003] Cultural Identity and Diaspora. In: Braziel, J. E. – Mannur, A. (szerk.): Theorizing diaspora. A reader. Wiley-Blackwell.
- Hannerz, U. [2004] Gondolatok a globális világról. In: N. Kovács T. (szerk.): A fordítás mint kulturális praxis. Pécs: Jelenkor. 73-93.
- Haraway, D. J. [1991] Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. In: Haraway, D. J.: Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature. New York: Routledge.

- Honneth, A. [1997] *Harc az elismerésért*. In: Honneth, A. (szerk.): *Elismerés és megvetés. Tanulmányok a kritikai társadalomelmélet köréből*. Pécs: Dianoia – Jelenkor Kiadó. 97-165.
- Jiménez, T. R. [2007] *Weighing the Costs and Benefits of Mexican Immigration: The Mexican-American Perspective*. *Social Science Quarterly* 88(3). 599-618.
- Jordan, B. [1996] *A Theory of Poverty and Social Exclusion*. Cornwall: Polity Press.
- Kováts A. [2003] *Menekültek társadalmi beilleszkedése Magyarországon a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal adatai alapján. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága számára készült tanulmány*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_02/t_es_t_02_kovats_a_menekultek.pdf
- Kürtösi Zs. [2004] *A kapcsolatháló elemzés módszertani alapja*. In: Letenyei L. (szerk.): *Településkutatás. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 663-684.
- Kvale, S. [2005] *Az interjú: bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest: József Műhely.
- Lengyel Gy. [1998] *Gazdasági szereplők és magatartások*. *Szociológiai Szemle* 2. 47-67.
- Letenyei, L. [2004]. *Településkutatás. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Lin, N. [1991] *Társadalmi erőforrások és társadalmi mobilitás. A státuselérés strukturális elmélete*. In: Angelusz R. – Tardos R. (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Low, Setha M. (szerk.) [1999] *Theorizing the city. The new urban anthropology reader*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Luhmann, T. M. [2006] *Subjectivity*. *Anthropological Theory* 6(3). 345-361.
- Massey, D. S. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – Taylor, J. E. [2001] *A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés*. In: Sik E. (szerk.): *A migráció szociológiája*. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium. 9-40.
- Meagher, K. [2005] *Social capital or analytical liability? Social networks and African informal economies*. *Global Networks* 5(3). 217-238.
- Merleau-Ponty, M. [2007] *A látható és a láthatatlan*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszék
- Merton, R. K. [2002] *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Osiris Kiadó.

- Mohammad, R. [2001] 'Insiders' and/or 'outsiders': Positionality, theory and praxis. In: Limb M. – Dwyer, C. (szerk.): *Qualitative Methodologies for Geographers: Issues and Debates*. London: Arnold. 101-120.
- Moksony F. [1994] Durkheim után: gondolatok a deviancia-kutatás társadalomképéről. In: Münnich F. – Moksony F. (szerk.): *Devianciák Magyarországon*. Budapest: Közélet Kiadó. 140-148.
- N. Kovács T. [1999] Kultúra – szöveg – reprezentáció. *Helikon* 4. 479-494.
- N. Kovács T. [2004] Kultúrák, szövegek és határok: a fordítás. In: N. Kovács T. (szerk.): *A fordítás mint kulturális praxis*. Pécs: Jelenkor Kiadó. 5-21.
- Nagy T. [2007] Migráns hálózatok, menekültek és a Határok. In: Timár J. (szerk.): *Határkonstrukciók magyar-szerb vizsgálatok tükrében*. Békéscsaba: Magyar Tudományos Akadémia, Regionális Kutatások Központja, Alföldi Tudományos Intézet, Békéscsabai Osztály. 81-94.
- Nagy T. [2008] Relatív egzotikum. In: Fejős Z. - Pusztai B. (szerk.): *Az egzotikum*. *Tabula Könyvek* 9. Budapest – Szeged: Néprajzi Múzeum - SZTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 2008. 173-188.
- Nagy T. [2009a] Magyar – szomáli és szomáli – magyar szótár. Kézirat a Menedék Egyesület részére.
- Nagy T. [2009b] Narratív menekülsors. A hatalom és mobilitás kérdései. In: Nagy G. D. – Szűcs N. (szerk.): *Céhem vándorkönyvei. Tanulmányok a 60 éves Pászka Imre tiszteletére*. Szeged: Belvedere Meridionale (megjelenés alatt)
- Pászka I. [2007] Narratív történetformák a megértő szociológia nézőpontjából. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Pethő B. (szerk.) [1997] *Poszt-modern. A kilencvenes évek. Vélemény és filozófiai vizsgálódások korszakváltásunk ügyében*. Budapest: Platon Kiadó.
- Rabinow, P. [2003] *Anthropos Today. Reflections on Modern Equipment*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- Rác J. [1989] Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori „devianciák”. Budapest: Magyar Pszichiátriai Társaság.
- Ramji, H. [2008] Exploring commonality and difference in in-depth interviewing: a case-study of researching British Asian women. *The British Journal of Sociology* 59(1). Online.
- Reimer, B. – Lyons, T. – Ferguson, N. – Polanco, G. [2008] Social capital as social relations: the contribution of normative structures. *The Sociological Review* 56(2). 256-274.

- Ritecz Gy. – Sallai J. [2003] A Magyar Köztársaság államhatárának bűnügyi földrajza 2000-2002 években. IFM Bel- és Igazságügyi Csoport.
- Róbert P. [1986] Származás és mobilitás. Rétegződés-modell vizsgálat VII. Budapest: Társadalomtudományi Intézet.
- Safran, W. [1991] Diasporas in Modern Societies. Myths of Homeland and Return. *Diaspora* 1(1). 83-99.
- San Román, T. [2004] A megérezéstől a megerősítésig: a terepmunka az antropológiában. In: Letenyei L. (szerk.): *Településkutatás. Szöveggyűjtemény.* Budapest: L'Harmattan Kiadó. 359-369.
- Sassen, S. [1999] Whose City Is It? Globalization and the Formation of New Claims. In: Holston J. (szerk.): *Cities and Citizenship.* Durham, NC: Duke University Press. 177-194.
- Schiffauer, W. [2004] Félelem a különbözőségtől. Új áramlatok a kultúr- és szociálintropológiában. In: Biczó G. (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig.* Debrecen: Csokonai Kiadó. 151-161.
- Seidman, I. [2003] Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- Sharaby, R. [2007] Local Hybridity among Absorbing Institutions. *International Migration* 45(1). 27-58.
- Sik E. – Tóth J. (szerk) [1996] *Táborlakók, diaszpórák, politikák.* Budapest: MTA PTI Nemzetközi Migráció Kutatócsoport.
- Sik E. – Tóth J. (szerk) [2000] *Diskurzusok a vándorlásról.* Budapest: MTA PTI Nemzetközi Migráció Kutatócsoport
- Sik E. [1992] A társadalmi előnyök rekonverziója a menekülés során. *Szociológiai Szemle* 1. 63-73. www.socio.mta.hu/mszt/19921/sik.htm
- Sik E. [2001] *Kapcsolatérzékeny útfüggőség (Magyar korrupció?)* 2000. 7-8. 11-24. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a760.pdf>
- Simmel, G. [2004] Exkúrsus az idegenről. In: Biczó G. (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig.* Debrecen: Csokonai Kiadó. 56-60.
- Szántó Z. – Tóth I. Gy. [1993] Társadalmi hálózatok elemzése. *Gazdaság és társadalom.* 1993 3. 33-55.
- Tilly, Ch. [2001a] Áthelyeződött hálózatok. In: Sik E. (szerk.): *A migráció szociológiája.* Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium. 89-103.
- Tilly, Ch. [2001b] Relational origins of Inequality. *Anthropological Theory* 1(3). 355-372.

- Tilly, Ch. [2007] Trust Networks in Transnational Migration. *Sociological Forum* 22(1). 3-25.
- Utasi Á. [2002] A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. *Századvég* 24(2). www.c3.hu/scripta
- Wahlbeck, Ö. [2002] The concept of diaspora as an analytical tool in the study of refugee communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28(2). 221- 238.
- Weber, M. [1998] A szociológiai és közgazdasági tudományok „értékmentességének” értelme. In: Weber, M. (szerk.): *Tanulmányok*. Budapest: Osiris. 71-126.
- Wellman, B. [1992] Which types of ties and networks provide what kinds of social support. *Advancies in Group Processes* 9. 207-235.
- White, H. [1996a] A narrativitás szerepe a valóság reprezentációjában. *AETAS* 1. www.lib.jgytf.u-szeged.hu/aetas/
- Wiles J. [2008] Sense of home in a transnational social space: New Zealanders in London. *Global Networks* 8(1). 116-137.
- Wilhelm, G. [2003] Egzotikus szövegek értelmezhetősége. In: Biczó G. – Kiss N. (szerk.): *Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése*. Debrecen: Csokonai Kiadó. 53-70.
- Yusuf, Ahmed [1998] *Soomaaliya: qaran iyo qabiil*. Nordstedts Tryckeri: Indiana University.
- Zubaida, S. [2005] Európa és a Másikjai (képzeletbeli határok). *Lettre* 52. www.c3.hu/scripta

V. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk jegyzéke

Magyar nyelvű publikációk

Könyvrészlet

- Az ifjúsági szubkultúrák az ezredfordulón. A rendszerváltás utáni magyar szakirodalom áttekintése. In: Pászka Imre – Szűcs Norbert (szerk.): Kisebbségszociológia 1990-2002. Bibliográfia és tanulmánygyűjtemény. Szeged. 2003. 9-30.
- Kapcsolatháló elemzés egy szegedi hajléktalancsoportban. In: Pászka I. (szerk.): A látóhatár mögött. Szociológiai tanulmányok. Szeged: Belvedere Meridionale. 2004. 91-139.
- Migráns hálózatok, menekültek és a Határok. In: Timár J. (szerk.): Határkonstrukciók magyar-szerb vizsgálatok tükrében. Békéscsaba: Magyar Tudományos Akadémia, Regionális Kutatások Központja, Alföldi Tudományos Intézet, Békéscsabai Osztály. 2007. 81-94.
- Relatív egzotikum. In: Fejős Z. - Pusztai B. (szerk.): Az egzotikum. Tabula Könyvek 9. Budapest – Szeged: Néprajzi Múzeum - SZTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 2008. 173-188.
- A herbálnövények és varázsnövények használata. In: Demetrovics Zs. (szerk.) Az addiktológia alapjai II. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 2009. 207-225.
- Narratív menekülsors. A hatalom és mobilitás kérdései. In: Nagy G. D. – Szűcs N. (szerk.): Céhem vándorkönyvei. Tanulmányok a 60 éves Pászka Imre tiszteletére. Szeged: Belvedere Meridionale. (megjelenés alatt)

Folyóiratcikk

- Átmenet a szocializmus rejtett hajléktalan világából a kvázi jóléti szociális védőhálóba. Tér és Társadalom 2009. (megjelenés alatt)

Konferencia-előadás

- Kapcsolatháló elemzés egy szegedi hajléktalancsoportban. Első helyezett előadás a XXVI. Országos Tudományos Diákköri Konferencián, Debrecen, 2003. április 15-17.
- A kutatói előkép dekonstrukciója és az interpretáció lehetőségei az antropológiai gyakorlatban. A komplex kultúrakutatás dilemmái a mai Magyarországon II. konferencia. Miskolc, 2003. október 16-17.

- Továbblépések a kapcsolatháló elemzésben. Egy nyitott és változékony csoport vizsgálata. Előadás. Elhangzott a Magyar Sunbelt Konferencián, a magyarországi kapcsolatháló elemzők konferenciáján. Budapest BKAE, 2004. május 8.
- Kapcsolatháló elemzése egy szegedi hajléktalan-csoportban. Előadás. Elhangzott a Magyar Sunbelt Konferencián, a magyarországi kapcsolatháló elemzők konferenciáján. Budapest BKAE, 2004. május 8.
- Megtérés és liminalitás – magyar megtérők egy muszlim közösségben. Előadás Várad Ádámmal közösen. Elhangzott: Rítus és ünnep. 7. Szegedi Vallási Néprajzi konferencia. Szeged, 2004. október 7.
- Ahol nincs kapcsolat. A kapcsolati kudarcok hatása az integritásra. Előadás a II. Magyar Kapcsolatháló Elemzők Konferenciáján, Budapest, 2005. június 11.
- Muszlimok Európában és Magyarországon. Előadás a Magyar Földrajztudományi Társaság Körösvidéki Osztály ülésén. Békéscsaba, 2006. április 20.
- Menekültek, kapcsolatok, kapcsolati kudarcok. Előadás a III. HUNNET – A magyar kapcsolatháló elemzők konferenciáján. Budapest, 2006. június 7.
- Relatív egzotikum. Előadás az Egzotikum – egy “tudományos” és “laikus” koncepció alakváltozatai konferencián. Szeged, 2006. szeptember 15-16.
- Migráns hálózatok, menekültek és a Határok. Előadás a Magyar–Szerb Területfejlesztési Információs és Dokumentációs Központ ünnepi megnyitóján. Békéscsaba, 2006. november 30.
- A látható és a láthatatlan dél-ázsiai és afrikai muszlim diaszpórákban. Látás-Tekintet-Pillantás műhelykonferencia. Pécs, 2008. március 28-29.

Idegen nyelvű publikációk

Könyvrészlet

- Being locked out and locked in: The culture of homelessness in Hungary. In: Kürti, L. – Skalnik, P. (szerk.): Postsocialist Europe. Anthropological Perspectives from Home. Oxford: Berghahn Books. 2009. 206-226.
- Transition from the hidden homeless world of socialism to the quasi-welfare social safety net. In: von Mahs, J. – Mitchell, Don (szerk.): The Americanization of Homelessness? Neo-Liberal Globalization and the Changing Geography of Poverty. 2009. (megjelenés alatt)

Konferencia-előadás

Conversion and (re)construction of identity – converts in a Hungarian Islam fellowship.

Előadás a krakkói ‘Question of Identity. Religion – Tradition – Modernity’ konferencián. Krakkó, 2005. április 9-11.

Escape and Intertext – looking for interpretation on the basis of experience from refugees’ culture. Előadás a European Association of Social Anthropologists „Europe and the world” című 9-ik biennáléján. Bristol (UK), 2006. szeptember 18 – 21.